

UDK 929.6(497.16Бока которска)

Девизе и иницијали у хералдици бокељског племства

Леонид КАМПЕ

Апстракт:

Једна од најкраћих дефиниција племићког грба јесте да је он својеврстан „потпис за неписмене“ – графички приказ урађен по строгим хералдичким правилима, довољно јасан да и неписмен човек може да препозна ком племићу грб припада. У складу са овом дефиницијом грба присуство било каквих слова на грбу је сувишно. Па, ипак, на неким грбовима се појављују не само слова већ и речи, па чак и целе реченице. Ова појава, не толико честа у хералдици, јавља се и код неколико бокељских грбова. Овај рад објашњава разлоге за појаву слова на штитовима племићких грбова, објашњава девизу као саставни део грба а такође и наводи неколико карактеристичних примера који се појављују у грбовима племства Боке Которске.

Кључне ријечи:

• Хералдика • грб • Бока Которска
• девиза • иницијали • племство •
Венеција • Хабзбуршка монархија

Девизе и иницијали у хералдици бокелског племства

Леонид КАМПЕ

У европској хералдици девиза (мото, парола, гесло, крилатица, усклик) је један од основних, мада не и обавезних делова грба. Неке хералдичке школе девизу обично стављају у исту групу са чуварима грба и са беџевима¹, мада је обавезно наводе у блазонима грбова,² док чуваре грба и беџеве наводе само у специфичним случајевима. И мада се, као саставни делови грбова, девизе налазе унешене у неким племићким повластицама, у хералдици Боке Которске њима до сада није придавана нарочита пажња. Због скромног познавања комплексности хералдичких симбола и елемената грбова сасвим је могуће да су локални историчари девизе занемаривали и да су се оне временом једноставно заборављале.

Сама дефиниција девизе директно је повезана са разлозима њеног настанка. Како су ови разлози поприлично различити

1 Thomas Woodcock & John Martin Robinson, *The Oxford Guide to Heraldry*, Oxford University Press, Oxford, 1988. Цело шесто поглавље књиге је посвећено управо чуварима грба, беџевима и девизама (*Supporters, Badges, and Mottoes*).

2 Блазон грба је текстуални опис грба који прецизно описује изглед грба и на основу кога се проверава исправност грба.

тако хералдичари, тражећи било шта заједничко међу њима, девизу дефинишу доста непрецизно. Тако се она објашњава као „лозинка, гесло, начело, кратка изрека на грбу или застави“³, „реч или кратка реченица“⁴ или само као „реч и група речи“⁵. Овако непрецизне дефиниције врло често доводе до тога да се под девизама сматрају и појмови чије навођење у блазону коси се са основним правилима хералдике. Примера ради, Милош Ћирић⁶ при објашњавању девизе велики простор даје месној и територијалној хералдици где као девизе наводи имена градова и територија које су исписане на банерима или на самим штитовима грба. Хералдика то не сматра неисправним, мада, ако су грбови настали због потребе да чак и неписмени средњовековни сељак препозна племића и његове поседе, исписивање било каквог текста на грбу је сувишно. А назив власника грба исписан испод или изнад грба свакако не треба сматрати девизом.

Па шта је онда девиза? Англосаксонска хералдика наводи да је девиза настала на просторима Енглеске, Ирске и Шкотске крајем XIII века исписивањем ратних поклича (*cri de guerre*) на средњовековним печатима.⁷ Ова мода се брзо раширила по целој Европи а као најстарија девиза сматра се ратни поклич Џона де Бајрона (*Sir John de Byron*) из 1293. године који гласи „*Crede Beronti*“. Овај поклич се користи и дан-данас, у нешто измењеној варијанти као „*Crede Byron*“ (Веруј Бајрону).⁸ Шкотски хералди⁹ су веома брзо прихватили девизу као део композиције грба називајући је *slughorn* или слоган (од галског назива за ратни поклич *sluagh-ghairm*).

3 Miloš Ćirić, *Heraldika/1 Grb: ilustrovani osnovni pojmovi*, Fond za izdavačku delatnost Univerziteta umetnosti u Beogradu, Beograd 1983, стр. 77.

4 Stephen Slater, *The Complete Book of Heraldry*, Lorenz Books, London 2002, стр. 66.

5 Thomas Woodcock & John Martin Robinson, наведено дело, стр. 112.

6 Miloš Ćirić, наведено дело, стр. 77.

7 Исто.

8 Англосаксонске девизе су у раном периоду владавине Тудора биле исписиване углавном на француском језику, а знатно ређе на латинском или енглеском.

9 Хералд је дворски службеник потчињен директно монарху. Он води рачуна о грбовима племства, организује турнире, пријеме, процесије, сахране, најављује званичне посете, регулише употребу грбовника итд. Често се јавља и као званични краљевски гласник.

Могућност убацивања неког текста у композицију грба веома брзо је довела до својеврсне револуције у хералдици. За кратко време били су искоришћени сви познати бојни покличичи. Како су хералди инсистирали да девизе (као уосталом и грбови) задрже јединственост и оригиналност, уместо бојних покличича као девизе почеле су да се користе и остале фразе и сентенце које су (ипак) морале бар нечим да асоцирају на власника грба или на садржај штита грба.

Конечно, после покличича и фраза појављује се и трећа велика група, која је настала из пуке потребе да се као девизе представљају реченице које су исувише дугачке да би уопште ста- ле било где око грба а да не нарушавају његов изглед и форму. У оваквим случајевима хералди најчешће користе акрониме. Сва- како најпознатији пример акронима у хералдици је SPQR (*Senatus Populusque Romanus* – Сенат и римски народ), мада он није и једини.

Овакви акроними су, као иницијали, поприлично за- ступљени у хералдици Боке Которске, нарочито међу грбовима који се налазе на стамбеним објектима. Хералдички знакови диференцијације¹⁰ слабо су заступљени на овим просторима тако да су наследни грбови коришћени без икаквих видљивих измена. Измене на грбу, углавном у броју или положају ликова на штиту или у тинктури, дозвољаване су само у случају да се повластице додељују неком члану племства који нема наследно право да исти- че већ постојећи грб (који није директан потомак већ постојећег грбоносца а припада истом роду). Тако је у Боки Которској честа појава да исти, наследни грб, чланови неких родова са пуним пра- вом истичу генерацијама. Да би ипак некако ставили свој „пот- пис” приликом градње неког објекта или неком сличном прили- ком ови племићи су уз наследни грб стављали своје иницијале, углавном изван штита не реметећи изглед самог грба. Примера за ово има доста и ови иницијали никако не могу да се сматрају као део грба. Оваква пракса се, на крају, показала и као веома корисна пошто увелико помаже савременим историчарима у

¹⁰ Знакови диференцијације су једноставни графички симболи који се смештају на одређеном делу штита (углавном при врху) и означавају који наследник оригиналног власника грба истиче тај грб (први син, други син, трећи син итд). Оваква диференцијација је најзаступљенија у англосаксонској хералдици.

Sl. 1 | Грб Николе
Бизантија

датирању неких објеката као и препознавању њихових власника или инвеститора.

Као први пример оваквог постављања иницијала изван штита грба можемо навести један од грбова которског рода Бизанти који се налази на потпорном зиду иза Богородичиног храма на Прчању (сл. 1). Овде се иницијали NB налазе на плашту грба, лево и десно од штита. Јасно је да је грб из 1673. године и да је његов власник Никола Бизанти, которски племић који је управо те године вршио велике преправке на палати Бизанти у старом которском граду.¹¹ Нажалост, грб је очигледно дислоциран тако да остаје нејасно где се претходно налазио.

Следећи пример оваквог постављања иницијала налазимо у Будви, на једном грбу који се налази у старом будванском граду у улици Стефана Митрова Љубише број 8 (сл. 2). Грб припада Петру Бубићу, будванском начелнику с почетка XVIII века, заслужном

¹¹ Leonid Kampe, Grbovnik Voke Kotorske, JU Pomorski muzej Crne Gore Kotor, Kotor 2021, стр. 57.

Sl. 2 | Грб Петра Бубића

вићу (CL = Conte Luca). Лука Ивановић је повељом дужда Франческа Лоредана 7. јануара 1753. године добио велике поседе у Херцег Новом као и титулу *conte Veneto (Ivanovich capitano Luca conti e cavalieri)*. Три и по године касније, тачније 1. септембра 1756. године уписан је и у Златну књигу венецијанског племства (*Libro d'oro dei veri Titolati*).¹⁴

за припајање Маина, Побора и Брајића Млетачкој Републици, што је озваничено у закључцима Пожаревачког мира из 1718. године.¹² Ово је и леп пример препознавања првобитног власника објекта на којем се овај грб налази.

Над улазним порталом у двориште великог палата¹³ Ивановић у Доброти налази се једини примерак старог (малог) грба тог братства на којем се налазе иницијали CL (сл. 3). Ово је карактеристичан пример у којем се иницијали власника грба налазе на самом пољу штита. Иницијали припадају првобитном власнику палате Луки Ивановићу

¹² Исто, стр. 316.

¹³ Палац (палáц) је капетанска палата карактеристична за приморска насеља.

¹⁴ Leonid Kampe, наведено дело, стр. 190.

Sl. 3 | Грб Луке Ивановића

Sl. 4 | Грб Филипа Андрића

Још један пример где је власник грба своје иницијале FA уписао у поље штита налазимо такође у Доброти (сл. 4), с тим што је овај грб насликан на портрету свог власника, поморског капетана и бродовласника Филипа Ивановог Андрића (1785–1841).¹⁵ Нажалост, не постоје подаци ко је, када и због чега доделио овај грб Филипу Андрићу а Антун Томић не помиње ни где се овај портрет тачно налази.

Иницијале власника грба који су смештени унутар штита, овај пут на ординарним или субординарним ликовима налазимо и на два грба у Перасту. Први грб исклесан је у камену и налази се изнад улазне капије имања познатог као Чорковина у западном делу Пераста, у Пенчићима (сл. 5). Овај грб се не може пронаћи у доступним европским грбовницима.¹⁶ Код њега се на греди која одваја базу штита налазе иницијали EZÇ. Грб сасвим извесно припада Илији Ивановом Чорку (*Elia Zuane Çorko*), из 1710. године је и носи ознаке казаде Смилојевић којој је род Чорко приступио

15 Antun Tonko Tomić, *Dobrota: Povijesnica bokeljskog pomorstva (Pomorska i kulturna povijest Dobrote XVI–XX st.)*, Hrvatsko građansko društvo Crne Gore – Kotor, Dobrota 2009, str. 130.

16 Leonid Kampe, наведено дело, стр. 227.

Sl. 5 | Грб Илије Чорка

Sl. 6 | Грб рода Рајковић

после протеривања из казаде Перојевић одлуком збора Пераштана од 24. октобра 1706. године.¹⁷

Други грб налази се на острву Светог Ђорђа и припада непознатом припаднику рода Рајковић (сл. 6). Поље штита код овог грба је издељено на осам хоризонталних трака а на горње две се налазе иницијали BR. Овакав начин остављања иницијала на грбу је необичан и веома карактеристичан. У доступним преписима Илирског грбовника може се наћи сличан грб рода Рајковић код кога су прве две траке чисте а на оба краја треће и на средини пете траке налази се по један црвени крст са проширеним зрацима (код Фојничког грбовника су то црвене осмокраке звезде).¹⁸ Није познато да ли су перашки Рајковићи у било каквој вези са

17 Исто. Ова одлука збора Пераштана је интересантан пример улоге казада у друштвеном животу Пераста. Иван Чорко (Zuane Čorko) је том одлуком, са свим својим наследницима, изгубио све повластице и протеран из казаде Перојевић. На основу великог поседа Смилојевића у херцеговском крају којег су Млечани доделили роду Чорко овај род бива примљен у казаду Смилојевић и успева да поврати све одузете повластице.

18 Исто, стр. 235.

истоименим родом из Илирског грбовника.¹⁹

Интересантно је и да овај грб на пољу штита не носи обељежје казаде Рајковић, већ се двоглави орао налази на његовој крести (челенци).

Једини иницијали који су препознати као лик на самом грбу, а који не припадају власнику грба, налазе се на грбу аустријског мајора Луке грофа Медина из 1826. године (сл. 7). Овај грб на себи носи роундел (круг) на којем су исписани иницијали Ј.И. Грб у својим грбовницима помињу и Хејер фон Розенфелд (Carl Georg Friedrich Heyer von Rosenfeld)²⁰ и Ритстап (Johannes Baptist Rietstap)²¹ мада не наводе о чијим иницијалима се ради. Детаљнија анализа хералдике рода Медин наводи нас на закључак да су у питању почетна слова имена „Грофова од Ластве”, браће Јеронима и Ивана Крститеља Медин којима је титулу и потврде повластица уручио млетачки дужд Лодовико Манин дана 26. септембра 1791. године а после преласка Будве у састав Хабзбуршке монархије потврду племства им је дао и цар Фрањо I дана 10. априла 1818. године.²² Грб Јеронима и Ивана Крститеља Медин изгледа нешто другачије.

Свакако најпознатији текст који се јавља на хералдичким симболима у Боки Которској је текст на отвореној књизи коју у шапама држи венецијански лав (сл. 8), а који гласи „PAX TIBI MARCE EVANGELISTA MEVS”

Sl. 7 | Грб Луке Медина у грбовнику „Der Adel des Königreichs Dalmatien”

19 О Рајковићима Илирског грбовника пише С. Рудић, *Властела Илирског грбовника*, Историјски институт, Београд 2006, стр. 205–206.

20 Carl Georg Friedrich Heyer von Rosenfeld, „Der Adel des Königreichs Dalmatien“, Verlag von Bauer und Raspe, Nürnberg 1873, стр. 120.

21 Johannes Baptist Rietstap, „Armorial general : précédé d'un dictionnaire des Termes du blason.“, G. B. van Goor Zonen, 1884–1887, књига II, стр. 188.

22 Leonid Kampe, наведено дело, стр. 322.

SI. 8 | Лав Светог Марка

(Мир с тобом Марко Јеванђелиста мој). Лав Светог Марка се релативно често јавља у Боки Которској, али се као елемент грба јавља само код грба града Рисна, и то као креста (челенка) на грбу. У племићким грбовима Боке Которске лава Светог Марка једноставно – нема.

Девизе у свом основном значењу налазимо код свега неколико бокељских грбова. Најстарији међу њима је један од грбова которског рода Сегоњи (*Segogni*) који се налази на једној кући породице Лазари (*Lazzari*) на Прчању, познатијој у народу као „кућа тетке Бепине“ (сл. 9). Како се види из натписа испод грба, кућа (и грб) су из 1578. године. Изнад грба налази се симбол (жиг) римокатоличког реда исусоваца (језуита), лево и десно од грба се налазе исклесани иницијали FS (*Francesco Segogni*) а испод грба уклесана је девиза „*Paucae rosae inter multas spinas*“ (Неколико ружа међу мноштвом трња). Интересантно је да је девиза исклесана на посебној четвртастој плочи која се налази испод грба, што није уобичајено у европској хералдици. Сасвим је јасно да девиза асоцира на садржај штита. Кућа је касније прешла у власништво прчањске породице Лазари у чијем власништву је била све до после Другог светског рата.²³

Следећа девиза налази се на грбу которског рода Грегорина који је десетак година млађи од претходног и потиче из 1587. године (сл. 10). Грб је сада узидан у потпорни зид иза Богородичне цркве на Прчању где је пренет са старог дворца Грегорина који се налазио на локалитету Мржеп и који је припадао которском роду Палташић.²⁴ Ово је, иначе, редак пример „преузетог“ или „освојеног“ грба којег је, заједно са имањем и дворцем, купио најстарији син Марка Грегорине, Божидар (Надал) Еуген Грегорина. Испод грба налази се уклесана девиза: „*Fortia et dura pati didicimus*“ (Научили смо подносити тешке и мучне ствари). И овде је девиза одвојена од композиције грба и налази се на табли која је у облику „француског штита“. Ово је једини примерак овог грба уз који се налази ова девиза пошто се она у хералдичкој традицији рода Грегорина више нигде не помиње.

Трећу девизу налазимо на острву Светог Ђорђа испред Пераста (сл. 11), на једној надгробној плочи из XVII века.²⁵ Гробница припада неименованом припаднику рода Стојшић а девиза гласи „*Nes nubes nocent mihi*“ (Облаци ми не штете).²⁶ Девиза је смештена унутар композиције штита на стилизованој горњој ивици плашта (који је карактеристичан код овалних штитова). Интересантно је да је ово једини грб неког члана рода Стојшић који има девизу. У Перасту се на више места могу наћи грбови рода Стојшић који се разликују од грба истоимене казаде и код којих је диференцијација, осим одвајањем базе штита, постигнута и различитим представама облака и сунца у горњем делу поља штита.

Следећа девиза враћа нас на Прчањ (сл. 12), где се у кући Марија Луковића чува стуб са грбом скинутим са „куле Луковића“ у Тивту (Беланово). Испод грба се налази девиза „*Concordia Fratrum*“ (Братска слога). Девиза је смештена унутар композиције грба исклесана на мањем овалном штиту испод штита грба. Род Луковић се јавља и као которско и као прчањско племство већ од XVI века. Грбови чланова овог рода могу се наћи на више места

24 Исто, стр. 145.

25 Miroslav Montani, „Uz kamene spomenike na Otoku sv. Đorđa kod Perasta“, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU 5*, Zagreb 1963, стр. 353.

26 Leonid Kampe, наведено дело, стр. 240.

SI. 9 | Грб Франческа Сегоње

SI. 10 | Грб Божидара Еугена Грегорине

у Котору и на Прчању. Међутим девиза се налази само на грбу пренешеном са њиховог тиватског имања. Не налази се на ни једном другом грбу а не помиње се ни у доступним грбовницима, мада ову варијанту грба помиње Хејер фон Розенфелд.²⁷

Коначно, последња девиза коју ћемо овде поменути а која се налази на неком од грбова из времена млетачке владавине Бокот налази се на грбу Јоза Бескуће (сл. 13). Грб се првобитно налазио у унутрашњем холу палате Бескућа, у старом граду Котору, грађене 1776. године. Током ревитализације палате пренесен

²⁷ Carl Georg Friedrich Heyer von Rosenfeld, наведено дело, стр. 55.

SI. 11 | Неименовани грб рода Стојшић

SI. 12 | Грб са куле Луковића

је у которски Лapidаријум где се и сада налази. На ленти испод штита на грбу налази се девиза: „*Si Deus pro nobis, quis contra nos*” (Ако је Бог уз нас, ко је против нас?). Грб (и девизу) наводе и Ритстап²⁸ и Дуишин²⁹, међутим они девизу наводе као „*Si Deus pro nobis quis manos*” (Кад би Бог ишта учинио за нас).

SI. 13 | Грб Јоза Бескуће

28 Johannes Baptist Rietstap, наведено дело, књига I, стр. 162.

29 Viktor Anton Duišin, „Zbornik plemstva u Hrvatskoj, Slavoniji, Dalmaciji, Bosni-Hercegovini, Dubrovniku, Kotoru i Vojvodini”, *Heraldički zbornik*, Zagreb 1938, I свезак, стр. 68.

Sl. 14 |
Грб Јована
Никићијевића

Најутицајнији члан породице Јозо Бескућа, добио је грофовску титулу од венецијанског сената 19. новембра 1781. године, а повластице и право ношења грба 28. новембра исте године. Породица је уписана у венецијанску књигу „*Libro d'oro dei veri titolati*“.³⁰

Нестанком Млетачке Републике и преласком Боке Которске у руке Хабзбуршке монархије долази до великих промена у саставу и у бројности бокелског племства. Малобројно племство које је успело да прегура тежак период промене власти у Боки

30 Leonid Kampe, наведено дело, стр. 52.

Sl. 15 |
Грб Јована
Никићијевића

Которској једва је успело да добије племићке повластице од новог владара. Опет, захваљујући доста специфичним критеријумима за добивање племићких повластица, аустријско племство су успели да добију и неки Бокељи који су у млетачко време о тако нечему могли само да сањају. Нажалост, и међу овим повластицама и додељеним грбовима налазимо веома мали број девиза.

Тако Новљанин Јован Никићијевић (*Friedrich Johann Nichichievich*), секретар Првостепеног суда у Мансури (Египат) дана 27. фебруара 1881. године уз грофовску титулу добија и додатак имену „*de Nichea*“ као и грб са девизом „*Virtute et armis*“ (Врлином и оружјем).³¹ Овај грб (сл. 14) се доста разликује од оног којег је Матија Никићијевић добио од млетачког сената 12. фебруара 1795.

31 Österreichisches Staatsarchiv, Ref. code: AT-OeStA/AVA Adel HAA AR 649.2

године.³² Ипак, ликови са млетачког грба заузимају целу десну страну штита³³ аустроугарског грба а и додатак имену је исти као на млетачкој повељи. Уз наведени грб овде се чува и графичка изведба грба (сл. 15) са чак две девизе: „Firmiter deo ac suo regi“ (Одан Богу и свом краљу) на ободу круне изнад штита и „Vita virtute et armis“ (Живот врлином и оружјем) на банеру испод штита. Овде се

Sl. 16 | Грб Стефана Дојмија

32 Leonid Kampe, наведено дело, стр. 305.

33 У хералдици стране штита се увек наводе у односу на особу која носи штит, тако да је десна (dexter) страна штита у ствари са леве стране ономе ко гледа грб, а лева (sinister) страна штита је гледаоцу са десне стране.

јасно види да су код горње девизе прецртане све речи док је код доње девизе прецртана само прва реч „Vita”. Јасно је да је хералдичка комисија прихватила само девизу наведену у тексту.

Други грб са девизом из времена аустријске владавине Боком (сл. 16) припада познатом которском гувернеру и окружном капетану Стефану Дојмију.³⁴ Он је 13. јуна 1855. године добио племићке повластице и Орден Гвоздене круне III класе. Дана 23. фебруара 1865. године, по одласку у пензију добија титулу витеза као и додатак имену „*di Delupis*“ и право на истицање племићког грба уз који се налази девиза „*Deo et Caesari fidelis*“ (Богу и Цару веран).³⁵

Богато хералдичко наслеђе Боке Которске оставља реалну могућност да постоји још значајан број девиза које су припадале грбовима бокељског племства. Нажалост, слабо разумевање комплексности хералдичке заоставштине (и грбова уопште) врло често је доводило до тога да историчари при проучавању грбова девизе занемарују и уопште их не помињу. Тако одвојене од грбова оне често бивају заборављене и изгубљене. Ипак, сасвим је сигурно да ће накнадна истраживања донети још доста драгоцених података о овом готово заборављеном делу хералдичке баштине. Надам се да ће будућим истраживачима овај рад у томе бар мало помоћи.

34 Управо по њему је добила име најпознатија которска градска кафана „Дојми“ коју је подигао 1864. године.

35 Österreichisches Staatsarchiv, Ref. code: AT-OeStA/AVA Adel HAA AR 190.11

Summary

MOTTOS AND INITIALS IN THE HERALDICS OF BOKA NOBILITY

Leonid KAMPE

This paper describes the cause of the origin of the motto in the coat of arms as well as the need to add the initials in certain coats of arms of the Boka Kotorska nobility. Several examples explain a rather strange phenomenon of writing owner's initials on the coat of arms, near the coat of arms or on the coat of arms itself. Also, several examples explain the occurrence of mottos on the Boka coats of arms both during the time of Venetian Republic and during the reign of the Habsburg monarchy. The aim of the paper is to turn the attention of the future researchers to this, very often neglected part of the nobility's coat of arms and try to present a new approach to the very rich heraldic heritage that exists in Boka Kotorska.

Key words: • heraldics • coat of arms • Boka
Kotorska • motto • initials • nobility
• Venice • Habsburg monarchy